

Notitie

HONGER : EEN AANSLAG ?

Carlos Steel

In zijn prachtig essay *Le mal*¹ toont Paul Ricoeur dat mensen van oudsher twee zeer uiteenlopende fenomenen onder dezelfde noemer, 'het kwaad', hebben samengebracht : het lijden en de morele fout (zonde in religieuze taal). Van de zonde is de mens zelf de dader en hij wordt erom gelaakt en aangeklaagd en ter verantwoording geroepen. Van het lijden daarentegen is hij het slachtoffer : het kan zijn oorzaak vinden in andere mensen, maar evenzeer in natuurlijke processen (ziekte, aardbeving). Tegenover het lijden past geen 'aanklacht', maar de 'klacht' van pijn en verdriet, en troost en hulp. Hoe onderscheiden beide fenomenen ook mogen zijn, toch zijn mensen steeds geneigd om beide met elkaar te verbinden. Veel lijden wordt namelijk veroorzaakt door de zonde van andere mensen (moord, oorlog, uitbuiting), en dat ervaren we trouwens als het ergste lijden. Anderzijds is er de ervaring van lijden als straf en boete ten gevolge van een misdrijf. Het lijkt er zelfs op dat we alleen dat lijden willen aanvaarden dat als een 'straf' kan gerechtvaardigd worden. Wat heb ik gedaan, waar heb ik het verdiend, dat ik juist door dit lijden (ziekte, ongeval) getroffen wordt ? Vandaar dat in alle archaische religieuze tradities het lijden en onheil (ook droogte, pest, en hongersnood) als een straf van de godheid gezien wordt. In het bijbelse verhaal over paradijs en zondeval, wordt alle lijden trouwens in verband gebracht met de oerzonde van Adam. Augustinus drukt dit radicaal uit : "alle kwaad is ofwel zonde of straf voor de zonde".

In onze gesecculariseerde cultuur is de religieuze dimensie van kwaad en schuld naar de achtergrond verdrongen. Wat overblijft is een radicale moralisering van alle kwaad. Ook voor de moderne mens lijkt het dat de wortel van alle kwaad uiteindelijk de zonde is. Dat het kwaad ook te wijten kan zijn aan toeval, ongeluk, brute pech, kunnen we niet redelijk aanvaarden. Zeker, niemand zal ontkennen dat er vormen van lijden zijn veroorzaakt door fysische factoren, zoals aardbevingen en overstromingen. Maar, zal men opwerpen, zijn er wel zuiver fysische oorzaken van het kwaad ? Hadden we de gevolgen van de aardbeving niet kunnen tegengaan door andere bouwconstructies (of eventueel door in hutten te blijven wonen) ? Had de regering de bevolking niet tijdig moeten waarschuwen op grond van wetenschappelijke rapporten ? En grote overstromingen : zijn die

niet veroorzaakt door erosie van de grond door overdreven beploegen of uitroeien van bossen ? En grote droogte : is de klimaatwijziging niet onze schuld ? En kanker en andere ziekten : we roken toch, we leven gestresseerd, we eten slecht..! Dat slachtoffer worden van kanker ook stom toeval kan zijn, lijkt voor onze reflectie moeilijk te aanvaarden. Ergens blijft ook de gesecculariseerde mens geloven in een in principe rationele en coherente samenhang van de wereld waarin geen plaats is voor toeval (zoals ook in de theodicee van Leibniz God van alle kwaad in de wereld vrijgesproken wordt). Dat deze wereld dan toch geen aards paradijs is, hebben we aan ons zelf te wijten. Het is onze schuld, want we hebben de technische middelen om eraan te verhelpen.

Deze radicaal moraliserende visie op het kwaad komt onder meer ook tot uiting in de provocerende slogan die de 11.11.11. actie onlangs heeft geformuleerd : "honger geen tegenslag, maar aanslag". Het is de bedoeling van de organisatoren ons ervan bewust te maken dat het hongerprobleem in de wereld niet door toevalligheden wordt veroorzaakt, maar het gevolg is van een verkeerde politiek en dito economisch beleid. Ik denk dat velen het met deze stelling eens zullen zijn. Het is inderdaad wraakroepend dat er genoeg technische middelen zijn om de huidige wereldbevolking tweemaal te voeden, en dat er toch een kwart van de bevolking honger lijdt. Alle inspanningen om hieraan iets te doen verdienen de grootste ondersteuning. Maar ik heb bezwaar tegen de slogan. Zeker, in heel veel gevallen is hongersnood niet te wijten aan toevalligheden. De hongerdood van duizenden in Zuid-Soedan is geen toeval, maar een uithongering tengevolge van een bepaalde politiek van de heersende macht in het Noorden. Politieke factoren (revolutie, burgeroorlogen) veroorzaken afschuwelijke situaties in Mozambique, Angola, Liberia, Somalië en Ethiopië waarvan de beelden in de media zo verschrikkelijk zijn, dat wij er ons schuldig aan voelen. Wanneer een stad omcirkeld wordt in Bosnië, en de bevolking uitgehongerd, is de hongersnood hier geen tegenslag, maar een echte terroristische aanslag op de bevolking. Maar deze 'aanslag' is niet het gevolg van een verkeerd functionerende economische wereldorde, maar van politieke factoren waarvoor de schuldigen vooreerst ter plaatse te zoeken zijn : lokale partijen, machthebbers, krijgsheren, nationalistisch ideologie, enzovoort. De meest afschuwelijke vormen van honger in de huidige wereld zijn vooreerst van politieke oorsprong. Neem oorlog en geweld weg in Somalië en Ethiopië en Soedan, en de ergste vormen van honger verdwijnen. Dat neemt niet weg dat naast de politieke factoren, ook de structuur van de wereld-economie (met voedseltransfer, voedselprijzen, monoculturen, schuldenlasten en marktafscerming) een belangrijke rol speelt in de misgroeide voedselsituatie. En het is terecht dat 11.11.11. hiervoor aandacht vraagt. Dit is een uiterste complexe problematiek en een oplossing is er niet meteen (ook al omdat alle voorstellen ook radicale implicaties hebben voor bepaalde delen van onze bevolking, arbeiders en

landbouwers). Als niet-econoom ben ik niet bevoegd terzake. Ik kan alleen maar de ethische eis ondersteunen dat er 'iets' moet gedaan worden dat scheefgegroeide structuren corrigeert. Maar hoe scheef die economische orde ook mag zijn, ik protesteer met klem tegen de stelling dat ik, als mede-consument en mede-producent in dit ingewikkelde economische raderwerk (en dat ben ik al wanneer ik 's avonds een boterham met kaas eet) ook mede-schuldig zou zijn aan een 'aanslag' op de hongerende bevolking van de derde wereld. En zeker zijn wij niet schuldig aan alle lijden dat door ingewikkelde politieke machtsverhoudingen ontstaat. En er blijft ook nog een grote massa van lijden dat te wijten is aan toevallige samenlopen van omstandigheden (droogte, overstromingen). Wat niet belet dat we ook mensen die door een 'tegenslag' getroffen worden, waar mogelijk zullen helpen.

Het is zeker goed dat we niet langer alle ongeluk als straf van de goden zien. Maar misschien was die primitieve visie nog te verkiezen boven de gedachte dat wij aan alle lijden ergens 'schuld' hebben. Dat we in een religieuze zin allen 'schuldigen' zijn, als kinderen van Adam, en Kain en Abel, dat we geboren worden in een wereld waarin de zonde en het lijden reeds heersen, en waarin niemand ooit uit zichzelf rechtvaardig is, nooit 'schone handen' heeft, is een fundamentele waarheid over ons menszijn. Maar de reductionistische moraliserende versie hiervan, dat we verantwoordelijk zijn voor alle lijden in de wereld en het in principe ook kunnen oplossen, vind ik een beangstigende gedachte. Graag ondersteun ik de actie van 11.11.11. voor een betere economische wereldorde, maar of men veel effect zal hebben door ons collectief als terroristen aan te klagen, betwijfel ik.

Noot

¹Paul Ricoeur, *Le mal. Un défi à la philosophie et à la théologie*. Genève, Labor & Fides, 1986; (Nederlandse vertaling: *Het kwaad. Een uitdaging aan de filosofie en aan de theologie*. Kampen, Kok Agora, 1992).

PERSONALIA

Jacques De Visscher is de auteur van *De zorg voor het Avondland* (1991) en van *Het verhaal van de kunst* (1990)

Donald Loose doceert wijsbegeerte aan de Theologische Faculteit van de Katholieke Universiteit Brabant (Tilburg) en is een van de samenstellers en inleiders van het boek van Claude Lefort, *Het democratisch tekort* (hier gerecenseerd in de Uil van Minerva, volume 10, nr. 1)

Carlos Steel is de voorzitter van het Hoger Instituut voor Wijsbegeerte te Leuven en publiceerde in 1989 een *Historische inleiding tot de wijsbegeerte* (hier gerecenseerd in de Uil van Minerva, volume 7, nr. 4)

Jean Paul Van Bendegem doceert logica aan de Vrije Universiteit van Brussel en is de auteur van een *Inleiding tot de moderne logica en wetenschapsfilosofie* (hier gerecenseerd in de Uil van Minerva, volume 9, nr. 2)

Jaak Vandenbulcke doceert filosofie aan het Instituut voor Priesteropleiding te Leuven